

Liberalisatie in de Sovjet-economie

In november 1986 nam de Opperste Sovjet van de Sovjetunie een (naar Sovjet-maatstaven) opmerkelijke wet aan, *Over individuele arbeid* 1). De wet was opmerkelijk omdat zij een grote, tot nu toe hoofdzakelijk zwarte sector van de Sovjet-economie legaliseerde. Reeds vele jaren kent de Sovjetunie een zwarte of tweede economie, die voorziet in woningonderhoud en andere reparatiewerkzaamheden, die consumptiegoederen voortbrengt variërend van kleding tot video's, en die diensten verschaft, variërend van het verhuren van kamers in vakantieoord tot het geven van privé-lessen 2). Sommige van deze activiteiten werden getolereerd, andere probeerden de autoriteiten zonder veel succes te onderdrukken.

Volgens de nieuwe wet is individuele economische bedrijvigheid binnen bepaalde grenzen volkomen legaal. Aan deze bedrijvigheid mag worden deelgenomen door volwassenen die in de staatssector werkzaam zijn, in hun vrije tijd, door huisvrouwen, gepensioneerden, door studenten en door invaliden. De wet schept zelfs voor gezonde volwassen mannen van onder de pensioengerechtigde leeftijd de mogelijkheid om onder bepaalde omstandigheden full-time in deze sector werkzaam te zijn. Met 'individuele economische bedrijvigheid' wordt arbeid bedoeld die wordt verricht door een individu en/of leden van zijn huishouding. Het in dienst nemen van werknemers anders dan huishoudelijk personeel door privé-personen blijft echter streng verboden. De arbeid mag worden verricht of door een individu, door een gezin of door een groep van individuen of gezinnen, verenigd in coöperaties of verenigingen. De laatste bepaling maakt het mogelijk dat in de Sovjetunie een groot aantal echte coöperaties zal opkomen. Een aparte wet over deze

coöperaties of verenigingen is te verwachten.

Personen die zich willen bezighouden met individuele economische bedrijvigheid moeten een vergunning hebben van de plaatselijke autoriteiten. Er komen twee soorten vergunningen. Met de ene moet over de diensten inkomstenbelasting worden betaald met de andere moet een vast bedrag worden betaald dat gelijkwaardig is aan de inkomstenbelasting die is verschuldigd over de inkomsten van iemand die soortgelijke arbeid in de staatssector verricht. De eerste mogelijkheid zal aantrekkelijker zijn voor hen die verwachten met individuele economische bedrijvigheid weinig geld te zullen verdienen. De laatste zal aantrekkelijker zijn voor hen die verwachten er grote bedragen mee te verdienen. De wet specificeert duidelijk welke soorten bedrijvigheid zijn toegestaan. Dit zijn:

- het vervaardigen van kleding, schoenen, tapijten, meubels, speelgoed en alles van materialen als hout, papier, riet en been;
- het bouwen en herstellen van woningen, schuren en garages;
- het onderhoud van auto's en andere duurzame consumptiegoederen;
- het lesgeven in muziek en school- of universiteitsvakken;
- medische verzorging; en
- vertalen.

Verscheidene andere activiteiten worden eveneens toegestaan. De wet verbiedt ook een aantal activiteiten, zoals het vervaardigen van kopieermachines of fotokopieerapparaten, om de verspreiding van 'samizdat' tegen te gaan, en het lesgeven in vakken die niet in het programma van enige staatschool, -instituut of -universiteit zijn opgenomen. Dit betekent dat bij voorbeeld privé-onderwijs in het He-

breeuws niet wordt toegestaan.

Positieve aspecten van de nieuwe wet zijn de lijsten van toegestane activiteiten en het voorzien in beroepsmogelijkheden voor burgers, wier aanvragen voor vergunningen door de plaatselijke autoriteiten zijn afgewezen. De wet zal op 1 mei 1987 in werking treden.

Deze wet is uitzonderlijk radicaal voor de Sovjetunie. Zij belooft zeer voordelig te zullen zijn voor de bevolking. Zij zal enerzijds de productie mogelijk maken van goederen en diensten waarnaar vraag is, en anderzijds aan sommigen een additioneel inkomen bezorgen. Het aannemen van deze wet is de meest verstrekkende economische verandering die tot nu toe onder Gorbatsjov is doorgevoerd. Het is een teken dat het hem ernst is, wanneer hij spreekt over de radicale veranderingen die de Sovjetunie onder zijn leiderschap zal doormaken. Door deze wet is de economische hervorming in de Sovjetunie een grote stap vooruit gegaan.

Het is belangrijk dat men zich realiseert dat deze wet slechts een begin is van het lange en moeilijke proces van het vestigen van een nieuwe, officieel geaccepteerde en stabiele, stedelijke niet-staatssector in de Sovjetunie.

Van groot belang voor de kansen van de nieuwe sector is wat de houding zal zijn van de plaatselijke autoriteiten. Het is de vraag of ze gemakkelijk vergunningen zullen verstrekken of dat ze allerlei redenen zullen zoeken om ze te weigeren. De kans bestaat dat vergunningen alleen na het betalen forse omkoopsommen te krijgen zullen zijn. Zo worden woningcoöperaties, een soort consumentencoöperaties waarin toekomstige bewoners een blok appartementen laten bouwen door een staatsbouwbedrijf, die al lang legaal zijn in de Sovjetunie, ernstig belemmerd door de weinig behulpzame houding van de plaatselijke autoriteiten.

Bovendien is van belang wat de houding zal zijn van hen die nu werkzaam zijn in de zwarte sector. Mogelijk zal een aantal geen vergunning aanvragen, bij voorbeeld om belastingen over toekomstige verdiensten te ontduiken of om vragen over het verleden te vermijden. De door de nationale leiding genomen beslissingen over de hoogte van de belasting die zal moeten worden betaald door hen die zich bezighouden met individuele economische bedrijvigheid, zullen bovendien van groot belang zijn. Als deze te hoog is, zal de bedrijvigheid in deze sector worden verstikt. Is deze te laag, dan kunnen de in deze sector te verdienen in-

1) Voor de volledige tekst zie *Pravda*, 21 november 1986.

2) Zie bij voorbeeld A. Katsenelinboigen, *Coloured markets in the Soviet-Union*, *Soviet Studies*, januari 1977; G. Grossman (red.), *Studies in the second economy of the Communist countries*, Berkeley, 1983; M. Ellman, *Socialist planning*, Cambridge, 1979, blz. 211.

komens de arbeidsdiscipline in de staatssector aantasten.

Een belangrijke kwestie die nog moet worden opgehelderd is het vermogen van de staatsdistributieorganen om de in deze nieuwe (of in elk geval recent gelegaliseerde) sector benodigde materialen te verschaffen. Huisen, bij voorbeeld, kunnen niet worden gebouwd of onderhouden zonder bouwmaterialen. De Sovjetunie heeft een tekorteneconomie en veel van de benodigde materialen zijn schaars. Als deze materialen legaal naar de nieuwe sector zullen gaan, zou de staatssector minder kunnen krijgen. Wanneer zij niet legaal gaan, zouden ze kunnen worden gestolen. Dit is ook schadelijk voor de staatssector.

Een andere belangrijke kwestie is het antwoord van de autoriteiten op alle niveaus op de klachten van ambtenaren dat buiten de staatssector verdiende inkomens de hiërarchische structuur van de Sovjet-maatschappij ondermijnen. Dat een succesvolle arts of elektriciën het zich zou kunnen permitteren om een dacha te kopen in het favoriete gebied van generaals en maarschalken, zou de laatsten als grove insubordinatie en volstrekt onacceptabel voorkomen.

Een ander mogelijk probleem is de verhouding tussen de nieuwe wet en de huidige campagne tegen "niet-arbeidsinkomens". Het schijnt de bedoeling te zijn om inkomen uit handel (dat wil zeggen de aanschaf van een goed tegen een bepaalde prijs en de verkoop tegen een andere) als strafbaar te blijven behandelen. Dit bete-

kent dat producenten hun eigen producten aan de man zullen moeten brengen, en de mogelijke voordelen van arbeidsverdeling en specialisatie worden verkleind. Het betekent ook dat steden in het verre Noorden en Oosten vermoedelijk slechter bevoorrad zullen blijven dan die in de Kaukasus, de Baltische staten en Centraal-Azië.

De nieuwe wet heeft tot een levendige discussie in de Sovjet-pers geleid. Een probleem dat in de openbare discussie naar voren is gebracht, is de afwenteling van de nieuwe belasting. Mensen uit het publiek hebben de vrees geuit dat het belasting laten betalen door voormalige zwarte ambachtslui over hun buiten de staatssector verdiende inkomens ertoe zal leiden dat de prijzen van hun diensten overeenkomstig zullen worden verhoogd. De additionele opbrengsten die de nieuwe belastinginkomsten de staat zullen verschaffen, vormen zeker een winstpunt voor het staatsbudget.

Hoe de nieuwe wet daadwerkelijk zal worden toegepast, kan niet worden voorzien. Niettemin is het nu al duidelijk dat de Sovjetunie nu serieus verwickeld is in een zeer radicale economische hervorming. Dit kan voor de Sovjet-bevolking van groot voordeel zijn, maar hoe het precies in de praktijk zal uitwerken blijft onzeker.

M.J. Ellman

De auteur is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.